

(Néha ugyan előfordul egy-egy lengyel vagy cseh történész munkája is, de ez sem gyakori.) Jellemző, hogy a tankönyvekben szereplő térképek Kárpát-medencét ábrázoló részei teljesen következtelnek a földrajzi elnevezések írásmódjában és jelölésében. A tankönyvek sajnálatos hiányosságai közé tartozik, hogy a Magyar Királyság középkori jelentőségét, vagy később a magyar török- és Habsburg-ellenes harcokat teljesen figyelmen kívül hagyják, nem beszélve a térség művelődéstörténetéről. Mindez azonban elsősorban nem a tankönyvírók hibájaként róható fel, hanem sokkal inkább annak a ténynek következménye, hogy Olaszországban az utóbbi évtizedekben Magyarország történetét hitelesen bemutató, tudományos igényű mű nem jelent meg.

Sajnos, az általános iskolák esetében, valóban néhány sorban, szinte teljességgel

bemutathatók a magyarokkal és Magyarországgal foglalkozó tankönyvrészek. A történelem tantárgy oktatása Olaszországban is a felső tagozatban a VI–VIII. osztállyal kezdődik, így az általános iskola utolsó három évében tanulnak csak a diákok történelmet. Az első év tankönyveiben csak a római Pannonia provincia szerepel. A második tanév könyveiben általában egyetlen kis fejezet vagy alfejezet szól a magyar nép bejövételéről, nyugati kalandzásairól és letelepedéséről, egyszerűen azzal zárva a fejezetet, hogy „a magyarok államot alapítottak azon a földön, ahol megtelepedtek és ahol napjainkban is élnek”. A második tankönyv további részében Magyarország esetleg csak olyan felsorolásokban jelentkezik, mint például a török által elfoglalt területek rövid lajstroma.

Vizi György

Ibn Tufail, az arab Rousseau

Ibn Tufail a 12. század kiemelkedő arab filozófusa volt, aki jelentős hatást gyakorolt a hispániai-arab gondolkodásra. Az Autodidakta filozófus címmel emlegetett utópisztikus műve művelődés- és neveléstörténeti forrás, amelyben az ember természetes nevelődéséről írt. E műve kapcsán a külföldi neveléstörténészek Rousseau korai elődjének tartják. (1)

Hogyan juthat el a világ megismeréséhez, az Istennel való szellemi egyesüléshez az ember, ha egy lakatlan szigeten, állatok között nő fel? A hit vagy a tudás az előbbrevaló, melyik segíti jobban a megismerést? – Ezeket a kérdéseket próbálta megválaszolni az arab tudós, *Ibn Tufail*, aki a 12. század elején született Guadixban (Granada). (2) Andalúziában akkoriban a marokkói Almorávidák uralkodtak (1060 és 1147 között), akiknek a hatalma korántsem jelentett olyan stabilitást a térségnek, mint korábban az Imajjáda dinasztiaé. (3) 1147-ben az Almohádák vették át az uralmat a birodalomban, akiknek egységesítő törekvéseik közepette szintén nem a kultúra támogatása volt a legfőbb gondjuk. Ibn Tufail, *Avempace*-hoz és *Averroes*-hez hasonlóan az Almohá-

da kalifák orvosaként tevékenykedett és módja nyilott különböző természettudományos (orvosi) kísérletek elvégzésére is. (4)

Pedagógiai regénye, mely legalább annyira orvosi, fizikai, teológiai munka, egy fiúnak, Hajj Ibn Jakdhán-nak a története, aki az Indiai-óceán egy lakatlan szigetén nő fel. Ibn Tufail akkor vált ismertté Nyugat-Európában, amikor az angol *Pococke* 1671-ben Oxfordban kiadta a mű arab változatát és latin fordítását. A kötet eredeti címe a *Hajj Ibn Jakdhán episztolái a megvilágosodás filozófiájának titkairól* volt, ám korabeli fordítója az *Autodidakta filozófus* címmel látta el, és a mai napig így emlegetik tudományos körökben. A 17. századi Nyugat-Európában, ahol az angol természetfilozófia virágkorát élte, Ibn Tufail műve óriási érdeklődést váltott ki az értelem-

ről vitatkozó tudósok körében. A könyv fergeteges reneszánszát jelzi az egy évszázad leforgása alatt megjelent további két angol, egy holland és két német kiadás. (5)

Ibn Tufail – saját bevallása szerint – azért írta meg művét (mely *Avicenna Keleti bölcsesség* című művének mintájára egy ember fejlődését vázolja fel), hogy megossza olvasóival a bölcsesség elérésére vonatkozó azon titkokat és misztériumokat, amelyeket ő maga ismert, és amelyeket már évszázadokkal korábban nagyra becsültek a perzsa tudósok. (6) Az arab filozófus műve az ember tökéletesedésének útját szól, a szerző pedagógiai gondolkodása az emberről vallott felfogásának kifejeződése. Szerinte az ember olyan teremtmény, aki Isten felé tart, a tanulás, a megismerés célja az Istennel való misztikus egyesülés. Ez a pedagógia tulajdonképpen az emberi akarat erőfeszítéseiről szól, az állhatatos tanulásról, az aszkétikus harcról, az ér-

zéki és szellemi megismerés tökéletesedéséről, a végső Igazság eléréséről. (7)

A műben a kisfiú, Hajj, a kognitív megismerés különböző fokozatain megy át. Csecsemőkorában egy gazella gondozta és szoptatta, kétéves kora után megtanult járni, és mindenhová követte „pótmamáját”. Kisgyerekként megismerte a körülötte lévő növényeket és állatokat, és megfigyelte azok jellemző tulajdonságait. Rádöbbsent saját védtelenségére a szarvakkal, karmokkal és patákkal szemben, és úgy ítélte meg saját gyengeségét, mint valamilyen testi fogyatékossgot. Hétéves korára azonban levelekből és botokból eszközöket készített magának, és rájött arra, hogy milyen ügyesen tudja használni a kezét. Amikor idáig jutott a fejlődésben, megbetegedett a gazella, és Hajj minden igyekezete ellenére

elpusztult, Érdekes leírás a műben az a rész, amikor a fiú a halál kiváltó okát keresgéli a gazella testén. (8) Ibn Tufail ennélfelől a részről kimerítő anatómiai leírást ad a belső szervek, különösen a szív működéséről, ami mutatja, hogy járatos volt a boncolásokban, melyeket orvosként valószínűleg többször is végzett. A főhős, Hajj, miután megfigyeléseket tett a szív és a vértulajdonságaira és szerepére vonatkozóan, megállapította, hogy nem a test a fontos az élet szempontjából, hanem valami más, ami a halál beálltával távozik a szervezet-

ből, és az ember biológiai valósága csak eszköz.

A mű további részeiben Hajj eljutott a lélek fogalmáig, és megállapításokat tett az idegrendszer működésével kapcsolatosan. A világ megfigyelése során az empirikus és technikai jellegű megismerésen át a spekulatív megismerésig jutott el; fizikai, matematikai és metafizikai absztrakciókat tett. A természet dolgai és

jelenségei között azonosságokat és különbségeket keresett, mennyiségi viszonyokat vizsgált. Az állatok és növények közös sajátosságaként említi például Ibn Tufail azt, hogy táplálkoznak és mozognak, az állatokra pedig az jellemző, hogy helyváltoztató mozgásra képesek és érzékenek. (9) Az episztolákban megjelennek a szabadesés, a hőtan, a halmazállapot-változás korabeli arab leírásai, érthető és élvezetes stílusban.

Hajj a különböző természeti jelenségeket vizsgálva végül is arra a következtetésre jutott, hogy minden történés mögött valamilyen kiváltó oknak kell lennie, és minden formának van teremtője: „Nem ti ölitek meg magatokat, hanem Allah öl meg; nem te lövöd ki a nyilat, (Mohamed), hanem Allah lövi ki” (Korán). (10) Ibn Tufail

Ibn Tufail – saját bevallása szerint – azért írta meg művét (mely Avicenna Keleti bölcsesség című művének mintájára egy ember fejlődését vázolja fel), hogy megossza olvasóival a bölcsesség elérésére vonatkozó azon titkokat és misztériumokat, amelyeket ő maga ismert, és amelyeket már évszázadokkal korábban nagyra becsültek a perzsa tudósok.

szerint a világ mozgása öröknek tételezhető, mivel sohasem létezett az a nyugalmi állapot, amelyből az egész mozgás kiindult. A mozgás mögött álló „hajtóerő” azonban szükségképpen végtelen, és nem testben lakozik, testi minőségekkel nem is lehet felfogni vagy megközelíteni. (11)

A műben tehát Hajj így jutott le a körülötte lévő dolgok megismerésétől a misztikus Isten-felfogásig, harmincöt éves korára. A könyv ezen részénél Ibn Tufail egy, a hitből kiinduló személy, Asal nézeteivel ütköztette a megismerés útján megvilágosodó Hajj gondolkodását. Az *Autodidakta filozófus* pedagógiai üzenete abban áll, hogy bármelyik utat választja is az ember a kettő közül, eljuthat az Igazsághoz. Asal szembesítette a regény főhősét azzal a problémával, hogy az emberek többsége okatlan, hitetlen, nem keresi és nem járja a megismerés útjait, csak az anyagi világ dolgai iránt érdeklődik. Hajj arra is ráébredt érett férfiként, hogy a Legfelsőbbel való egyesülést az ember egyedül élheti meg, a szívében, ezért nagyon nehéz mindent mások számára szavakkal kifejezni.

A mű szerzője nem becsülte le a társadalmi ember dimenzióját, az ember közösségi nevelését, inkább arról van szó, hogy az arab misztikusokhoz és aszkétákhoz hasonlóan ő is azt vallotta, hogy az ember születésétől fogva rendelkezik olyan szűrővel és képességgel, „amely a lélek spontán hajlama, amely anélkül, hogy szüksége volna tanárra, elvezet a Tárgyhoz, hasak nem térítik el a szülői és tanári útmutatások”. (12)

Ibn Tufail szerint tehát az ember jelentős fejlődésen megy át élete során, egyes fejlődéslélektani szakaszaiban más és más módon reflektál a világ dolgaira. Testi és lelki kiteljesedése azonban lehetséges, és élete értelme szempontjából elengedhetetlen. Ez az avicennai gondolatokból ihletet

merítő utópia nagy hatással volt több arab és európai gondolkodóra. Hatott valamilyen a skolasztika bölcselőire, ám a legjelentősebb befolyást Gratianus-ra tette, akinek *A kritikus* című művében hasonló gondolatokat olvashatunk. Bár Gratianus műve a Pococke-féle kiadásnál mintegy húsz évvel korábban keletkezett, a spanyol gondolkodó ismerhette annak a – ma az Escorialban őrzött – 17. századi kódexnek a tartalmát, amelyben népi mese formájában szerepel az Ibn Tufail által leírt történet. (13)

Az 1185-ben meghalt arab gondolkodó művének nagy sikere ugyan a 17–18. századra tehető, de előtte is és azóta is alapmű ez a könyv a bölcsélettel, a nevelés céljával és folyamatával foglalkozó kutatók, olvasók kezében.

A. Kéri Katalin

Jegyzet

- (1) LARROYO, F.: *Historia general de la pedagogia*. Ed. Porrúa, México 1982, 244. old.
- (2) Révai Nagy Lexikona X. kötet. Révai Rt., Bp. 1914, 446. old.
- (3) MAZAHÉRI, ALY: *A muszlimok mindennapi élete a középkorban a 10. századtól a 13. századig*. Európa, Bp. 1989, 378. old.
- (4) SAMSÓ, JULIO: *Ciencia musulmana en España*. Cuadernos Historia (Madrid), 1985. 144. sz., 21. old.
- (5) GALINO, ANGELES: *Textos pedagogicos hispanoamericanos*. Iter Ediciones, Madrid 1968, 99. old.
- (6) Uo., 99–100. old.
- (7) CAPITAN DIAZ, ALFONSO: *Historia del pensamiento pedagógico en Europa*. Dykinson, Madrid 1991, 206. old.
- (8) *El filósofo autodidáctico*. Publicaciones de las Escuelas de Estudios Arabes, Madrid 1948. Trad.: GONZÁLEZ PALENCIA ANGEL. 81–82. old.
- (9) Uo., 110–112. old.
- (10) Uo., 118. old.
- (11) Uo., 128–130. old.
- (12) GALINO, ANGELES: *Textos pedagogicos...*, i. m., 102. old.
- (13) Uo., 102. old.